

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:39
sssjournal.com

pp.3527-3536
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 23/04/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 23/07/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 23.07.2019

AHLAK-ADALET BAĞLAMINDA HZ. MUHAMMED ÖRNEĞİ

THE PROPHET MUHAMMED EXAMPLE IN THE CONTEXT OF MORALITY AND JUSTICE

Dr. Öğr. Üyesi. Maksut ÇETİN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İzmir/TÜRKİYE
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4851-5412>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1585>

Reference : Çetin, M. (2019). "Ahlak-Adalet Bağlamında Hz. Muhammed Örneği", International Social Sciences Studies Journal, 5(39): 3527-3536.

ÖZ

Ahlak ve adalet düsturları, insanlığın en temel ilkeleridir. Ahlakî açıdan bireyleri yetiştirmek ve içtimâî açıdan adaletli toplumları oluşturmak insanlık tarihinin en önemli hedefidir. Ahlaklı bireyler adaletli toplumların temel taşı iken, adaletli toplumlar da ahlaklı bireylerin koruyucusudur. Bunlar birbirileri için olmazsa olmaz olgulardır. Ahlak, insan tabiatında yerleşik bulunan bir meleke, bir huy ve bir haldır. Adalet ise, fitrat üzere olmak, ifrat ve tefritten uzak durmak ve vasatı korumaktır. İnsan fitratında yer alan duyguların aşırılıktan kaçınarak ideal fonksiyonunu gerçekleştirmesi, insanın iyilik üzere olmasını ve ahlakî roller üstlenmesini sağlar. Ahlakî olgunluğa ancak, adalet erdemine ulaşmakla mümkündür. Adalet olmadan ahlak olmaz.

İnsanoğlu fitraten birçok duygu ve eğilime sahiptir. Bunların en temel olanı akıl, öfke ve şehvettir. Onun tabiatında yerleşik bulunan bu duygular doğuştan tabii olarak sınırlandırılmadığından muamelatta birtakım problemler yaşanabilmektedir. Onun için İslam'da, ahlak ve adalet temelli bireylerin yetiştirilmesi ve bir sosyal düzenin oluşturulması, insanların irade ve arzularına bırakılmamıştır. Bundan dolayı, ahlak ve adalet merkezli bireyleri yetiştirmek ve toplumları oluşturmak için Yüce Allah birçok örnek peygamber gönderdiği gibi, bu peygamberlerin en sonuncusu olan Hz. Muhammed'i ise, en mükemmel bir ahlakla donatarak göndermiştir. Zira o, insanlık için ahlakı tamamlayan, büyük bir ahlak üzere olan, vahyin bildirdiği ahlak ve adalete en güzel bir şekilde uyan ve mutlak anlamda örnek alınması gereken bir peygamberdir. Dolayısıyla o, hem birey açısından ahlaklı hem de toplum açısından adalet üzere istikametli bir yapının prototipi olarak yaşamış biridir. Onun için biz bu makalemizde, beşere örnek olmak üzere, O'nun hem kendi nefsinde hem de insanî ilişkilerde sahip olduğu ve tavsiye ettiği tutum, geliştirdiği ahlak ve uyguladığı adalet hakkındaki söz ve davranışlarına değineceğiz.

Anahtar kelimeler; Ahlak, Adalet, Akıl, Öfke, Şehvet.

ABSTRACT

Principles of morality and justice is the most basic principles of humanity. Morally trained individuals and socially created a fair societies is the most important goal of the history of mankind. While moral individuals are the cornerstone of fair society, fair societies are also protector for moral individuals. These are the indispensable cases for each other. Moral is a built into the human nature as a talent, a character, a station. Justice is also being to nature, has abstained from exaggeration to tephrite, has protected to ordinary. Emotions in human nature that is performing the ideal function avoiding extravagant, has provided that human is being to goodness and is undertaking morality roles. It is impossible that reach the virtue of justice but by morality maturity. No moral without justice.

Mankind has a lot of emotions naturally. The most basic of these are reason, anger and lust. Because emotions that is in built his nature haven't been confined, a number of problems have occurred in human relationships. Therefore in Islam, trained individuals of moral and justice based and the creation of a social order haven't been allowed to people's will and desires. Therefore, as Almighty God sent a lot of example prophet for individuals that they are

trained as moral and justice based and the creation of a social order, He has sent by equipping. The Prophet Muhammed who is the last of the prophets by perfect morality. He is a prophet that has completed the moral, has a big moral, has adapted a moral and a justice that the revelation has declared with the most beautiful way and has been took a sample by absolutely. Because he lived as a prototyp of a structure that was both moral fort he individual and directed towards justice fort he society. For this reason, in this article, we will talk about human beings as an example of human self and ina human ralations about their attitudes, moral values and justice.

Keywords; Moral, Justice, Wisdom, Angry, Sensuality.

1. GİRİŞ

Ahlak ve adalet kavramları hem insanlık tarihinin hem de bütün beşerî ve ilahî dinlerin en temel kavramlarındandır. Tarih ve dinler bu iki kavramın anlaşılması, idealize edilmesi ve hayata tatbik edilmesi çerçevesinde şekillenmiştir, denilebilir. Bir başka ifade ile, ahlak-adalet açısından en ideal bir birey ve en mükemmel bir toplum nasıl olur sorusu, en kadim bir soru olarak, daima insanlık tarihinde gündemi meşgul etmiş bir konudur. Bu mesele çerçevesinde örnek alınabilecek en mükemmel birey ve en adaletli toplum, hiç şüphesiz Hz. Peygamber ve onun teşekkül ettiği toplumdur ki, tarihsel olarak o döneme asr-ı saadet (mutluluk asrı) adı verilmiştir.

Ahlak, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını ilgilendiren bir ilke iken, adalet daha çok toplumsal hayatı alakadar eden bir esas olarak anlaşılmıştır. Bireyin yaratılışı, huyu, karakteri ve hareket tarzı gibi anlamlara gelen ahlak kelimesi, insan ruhunda yerleşik bir meleke olup, kişiler, her hangi bir zorlanmaya gerek olmaksızın o meleke sayesinde davranışlarını gerçekleştirir (İsfahanî, 2012, s 511; Gazzalî, 1998, s. 117; Çağrııcı, 1989, s. 1-9). Adalet kelimesi ise, bir şeyi yerli yerine koymak, hak sahibine hakkını vermek, itidalli olmak, ifrat ve tefritten uzak durmak, kötülükleri işlememek (Çağrııcı, 1988, s. 341-343) ve bir terazinin iki kefesini dengede tutmak demektir. Adalet, ahlakî anlamda ele alındığında, hem insan nefsinin üç temel ögesi (Çelebi, 2007, s. 94-95) olan akıl (melekî), gazap (sebuî) ve şehvetin (behimî) kendi aralarında bir denge oluşturması (Kazerunî,2014, s. 34), hem kişilerin bu duyguların vasat noktaları olan hikmet, şecaat ve iffet çizgisinde hareket etmesi, hem de gazap ve şehevî kuvvelerin akıl duygusunun emrinde kalması gibi anlamlarda kullanılmaktadır (İbn Miskeveyh, 2013, s. 33). Ahlaklı bireyler, ancak bu şekildeki bir adalete sahip olanlardır. Burada adalet ve ahlak birbirinin lazım ve melzumu gibi kabul edilir. Zira bu iki kavram arasında sadece içlem-kaplam farkı vardır. Yani ahlak, birçok değer gibi adaleti de içeren bir şemsiye kavramdır. Dolayısıyla ahlaklı olmak, adaletli olmak; adaletli olmak ise ahlaklı olmak demektir.

İslam dinine göre, varlıklar içerisinde en güzel bir şekilde yaratılanı insanoğludur. O, yaratılış itibariyle medenî bir varlıktır. Yaratılışını tamamlamak, işlerini doğru yürütmek ve iyi bir hayat kurmak için diğer insanlarla beraber yaşamak zorundadır (İbn Miskeveyh, 2013, s. 45). Ayrıca o, yaşadığı hayatta hem birtakım değişim ve dönüşümler yaşamakta hem de birçok felaket ve musibetlere maruz kalmaktadır. Dolayısıyla onun bedeninde yer edinen ruhun yaşayabilmesi için akıl, gazap ve şehvet denilen üç temel kuvvet ihdas edilmiştir (Nursi, 2013, s. 32-33). Onda mevcut bu kuvvetlere hukuken bir sınır tayin edilmiş ise de doğuştan tayin edilmediğinden ve bu kuvvetler başıboş bırakıldığından muamelatta yani insanî ilişkilerde birtakım zulüm ve tecavüzler meydana gelmektedir. Bu tecavüzleri önlemek için insanoğlu, her daim adalete muhtaçtır. Fakat her ferдин akli her zaman ve her zeminde adaleti gerçek anlamda idrakten aciz olduğundan küllî bir akla ihtiyaç vardır ki, fertler o küllî akıldan istifade etsinler. Öyle küllî bir akıl da ancak kanun (lar) şeklinde olur. Sonra o kanunun tesir ve icrasını temin edecek mutlak rehber ve merci (ler) gerekir. Onlar da gerçek anlamda ancak peygamber (ler) olur (Nursi, 2013, s. 155). Hiç şüphesiz peygamberlik halkasının en son zinciri ve evrensel olanı Hz. Muhammed'dir. Ahlakî manada o, önceki peygamberlerin temsil ettiği ahlakı tamamlayandır (İbn Malik, Hüsnü'l-Hulk: 8). En büyük bir ahlak üzere olandır (Kalem: 68/4). İnsanlar için en güzel örnektir (Ahzap: 33/21). Görevlerini eksiksiz yapan ve Kur'an'ın ahlakıyla ahlaklandır (Müslim, Fezail: 43). Yani fitraten en güzel bir şekilde yaratılış (Çelebi, 2007, s. 110). Onun için Yüce Allah O'nu, ahlak-adalet ilişkisi alanında, insanlara örnek olmak üzere bir rol model olarak göndermiş ve O'na itaat etmeyi emretmiş ve hatta O'na itaat etmeyi, kendi emirlerine itaat etmekle eşdeğer tutmuştur (Nisa: 4/80). Bundan dolayı Hz. Peygamber'in adalet-ahlak merkezli örnek kişiliği bir rol model olarak incelenmeğe değer olmuştur.

2. AHLAK-ADALET KAVRAMLARI VE İLİŞKİSİ

Ahlak Arapça hulk (huy) kelimesinden gelmektedir (Tusî, 2007, s. 81). Hulk kelimesi, lügatte, temelde doğru bir biçimde oranlamak ve ölçümlemek anlamına gelir. Terim olarak, bir nesneyi hiçbir asıl ve köken olmadan ve hiçbir şeyi örnek almadan meydana getirmek demektir (İsfahanî, 2012, s. 511). Başka bir

anlamıyla hulk, düşünmeksizin nefsanî fiillerin kendisinden kolaylıkla sadır olduğu bir melekedir (Kazerunî, 2014, s. 34; İbn Mikeveyh, 2013, s. 49). Arapça'da din, tabiat, huy ve karakter gibi manalara gelen hulk ya da huluk kelimesinin çoğulu olan ve Türkçe'de tekil bir kelime olarak kullanılan ahlak, kelime anlamı ile huy, seciye, tabiat (Çağrı, 2012, s. 30), karakter, hal ve hareket tarzı manalarına gelmektedir (Kılıç, 1992, s. 1). Genel olarak iyi duygu, düşünce ve davranış hali olarak tasvir edilebilecek olan ahlak, "iyilik ve kötülük kabiliyeti" (Şems: 91/8) verilen insanın, "kendini fenalıklara gömen kimse" (Şems: 91/10) olmaması ve "kendini arıtan" (Şems: 91/9) ve böylece "kurtuluşa" eren kimse olması hali ve bu hali konu edinen ilim olarak da tasvir edilebilir.

Ahlak kelimesinin açıklamasını İmam Gazalî şöyle yapmaktadır: "Ahlak, ruhta kökleşmiş bir heyet (melekedir) ve bir halet (özellik) olup, bütün fiiller, düşünce ve iç dürtülere gerek duymadan kolayca ve rahatlıkla kendisinden meydana gelir" (Gazalî, 1998, s. 117). Bir başka şekilde ahlak, insanın toplum içindeki her türlü davranışını ve bir insanın diğer insanlarla olan ilişkisini düzenlemek maksadıyla ortaya konulan ilke ve kuralların tamamı şeklinde tanımlanmaktadır (Erdem, 2009, s. 15). Bu tanımların yanında ahlakın, fertlerin iradî hareketleriyle ilgilenen bir alan olduğunu ifade eden tanımlar da söz konusudur. Dolayısıyla bir davranışın ahlakî olarak nitelendirilebilmesi için onun iradî ve kişide yerleşik (içselleştirilmiş) hale gelmiş olması gerekir. Zira ahlak, bir yönüyle insanın yaratılıştan getirmiş olduğu özellikleridir (Tusî, 2007, s. 81). Ancak bu özelliklerin din, insan ve toplum tarafından doğru ve iyi olduğu kabul edilen esaslara uygun olarak biçimlenmesi, kalıcı ve iradî davranışlar haline getirilmesi eğitim aracılığı ile gerçekleştirilir. Dolayısıyla ahlak, insan için söz konusu olabilecek bir kavramdır. Çünkü bu kavram hem kaynağı ve varlık amacı açısından insan onuru, hem de idrak edebilme ve gerçekleştirilebilme kabiliyeti açısından akıl ve irade ile doğrudan ilişkilidir. Zira bütün bunların gerçek anlamda insan ile ilgili olduğu bilinmektedir. Ahlakın bireysel yönü olduğu gibi, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemesi ve toplumsal yapıdan etkilenmesi itibarıyla sosyal yönü de vardır. İnsan tabiatı, insana birtakım yetkinlikler verse de, o tek başına ahlakın kaynağı değildir. İnsanoğlu, kendi tabiatı üzerine bir şeyler eklemek suretiyle söz konusu yatkınlıkları şekillendirmekte ve kendi ahlakî profilini oluşturmaktadır (Özturan, 2013, s. 210). Bu açıdan ahlak, kişinin davranışlarına yön verilerek, onu içinde yaşadığı toplumun kural, değer ve kültürüne kazandırma sürecidir. Ancak bu süreç olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir. Ahlakın tanımlarında yer alan ve nefiste köklü bir şekilde yerleşen, akla ve dine uygun, iyi ve güzel fiillere (hikmet, adalet, iffet, cesaret, cömertlik, fedakârlık gibi şeyler) iyi ahlak veya güzel huy adı verilir. Akla ve dine uygun olmayan, kötü ve çirkin fiillere de (cehalet, zulüm, iffetsizlik, korkaklık, cimrilik, kendini düşünme, haset gibi şeyler) kötü ahlak veya fena huy denir (Gazalî, 1998, s. 117; Şeref, 1316, s. 5).

Adalet, en genel anlamda her hak sahibine hakkının verilmesini öngören ahlakî bir ilke olarak tanımlanır. Adalet dengeli olmak, hak edene hak ettiğini vermek, her şeyi yerli yerine koymak, itidalli olmak ve her türlü aşırılıktan kaçınmak demektir (İsfahani, 2012, s. 982). Başka bir tanımla adalet, mevcut yasalara uygun olmak ve eşitliği gözetmektir. Yasalara uygun olmayan ve eşitliği gözetmeye adaletsizlik denilir (Aristoteles, 2014, s. 91). Başka bir ifade ile adalet, her şeyi yaratılış düzenindeki yerine koymak, olması gerekeni yapmak ve fitrat üzere olmaktır. Fitrat, yaratılış üzere olmayı, vasatı (orta yolu) seçmeyi, aşırılıktan uzak durmayı gerektirir. Yaratılış düzenini bozmak fitrattan uzaklaşmak ve yozlaşmaktır. Ortak iyiyi ifade eden maruf, fitri ve vasat olanı ihtiva eder. Ahlakî anlamda adalet, görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi, iyilik ve güzelliklerin seçilmesi, çirkinliklerden uzak durulması, davranışlarda iyiliklerin kötülüklerden daha çok olması demektir. Dolayısıyla adalete ulaşmanın yolu marufun peşinde koşmak, orta yolda hareket etmek ve her şeyi yerli yerine koymaktır. Orta yoldan sapanlar aşırılığa giderler. Dolayısıyla ya kendi nefislerine (Yunus: 10/44) veya başkalarına zulmederler. Yani fitrî olanı bozanlar vasattan ve maruftan uzaklaşırlar. Hak edilenden saporak haksızlık yapmaya başlarlar. Fitrat bozulursa, maruftan uzaklaşırsa ve vasattan sapılırsa adaletin tecellisi mümkün olamaz.

Genel olarak dünya genelinde yaşanan haksızlıkların temeli, ortak iyi olarak bilinen değerlerin hiçe sayılmasıdır. Orta yola ulaşmayı sağlayan akıl mı, vicdan mı, ilahi emre uyma güdüsü mü, yoksa hepsinin karışımı bir hassasiyet ve sorumluluk duygusu mu olduğu üzerinde farklı tartışmalar olsa da adaletin ve ahlakın orta yoldan geçtiği şüphesizdir. Zira karakter erdemini ifade eden itidal, yani her meselede orta yolu takip etme, aslında bir anlamda bireyin duygularında denge, toplumsal anlamda eşitliğin ifadesidir. Çünkü orta, bütünün iki eşit mesafede bölünmesiyle ortaya çıkmaktadır. İtidalin en mükemmeli de, iki tarafı eşit olan tam bu noktada durabilmektir (Kazerunî, 2014, s. 34; İbn Mikeveyh, 2013, s. 66).

Adalet, ahlak bağlamında ele alındığında, hem insan nefsinin üç temel ögesi (Çelebi, 2007, s. 94-95) olan akıl (melekî), gazap (sebuî) ve şehvetin (behimî) (Tusî, 2007, s. 36-37) kendi aralarında bir denge oluşturması (Kazerunî, 2014, s. 34) hem onların vasat noktaları olan hikmet, şecaat ve iffet çizgisinde

kalması hem de gazap ve şehvet duygusunun aklî duyguya boyun eğmesidir (İbn Miskeveyh, 2013, s. 33). İnsanoğlu yaratılış itibarıyla medenî bir varlıktır. Yaratılışını tamamlamak, işlerini doğru yürütmek ve iyi bir hayat kurmak için diğer insanlarla beraber yaşamak zorundadır (İbn Miskeveyh, 2013, s. 45). Ayrıca, yaşadığı hayatta hem birtakım değişim ve dönüşümler yaşamakta hem de birçok felaket ve musibetlere maruz kalmaktadır. Muhtaç olan insan bedeninde yer edinen ruhun yaşayabilmesi için akıl, gazap ve şehvet denilen bu üç temel kuvvet ihdas edilmiştir. Bu kuvvetlerin her birisi ifrat, tefrit ve vasat namıyla üç mertebeye ayrılmıştır (Nursi, 2013, s. 32-33).

Birincisi, menfaatleri celp ve cezp eden şehvî (istek) güçtür. Bu gücün tefrit mertebesi şehvet hissinin körelmesidir ki, ne helale ve ne de harama iştihası yoktur. İfrat mertebesi açgözlülük (Çelebi, 2007, s. 113-114) ki, namusları ve ırzları payımal etmek iştihasında olur. Bu duygunun ifrat ve tefritinden hırs, şiddet, fenalık, edepsizlik, savurganlık, alaycılık, haset, zayıflık gibi kötü huylar doğar (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2006, s. 59-60). Vasat mertebesi ise iffettir ki, helaline şehveti var, harama yoktur. İffet, şehvet kuvvetinin frenlenip istikamet üzere terbiye edilmesidir (Çağrı, 1989, s. 131). Şehvetin mutedil oluşundan cömertlik, haya, sabır, kanaat, müsamaha, zerafet ve cömertlik tevellüt eder (Kazerunî, 2014, s. 34).

Şehvet (arzu) gücünün bir yönü cinsellikle, diğer yönü de beslenme ile ilgilidir. Cinsel arzu manasındaki şehvetin ifrat derecesi insanı iffetsiz ve namus düşmanı kılar. Tefrit derecesi ise bu gücü ihmal etmeye, meşru olarak kullanmamaya ve aile sahibi olmamaya götürür. Şehveti aşırı uçlara kaçmadan kullananlar iffetli insanlardır ve bu sayede elde edilen erdem adı da iffettir (İbn Miskeveyh, 2013, s. 33). Şehvetin beslenme ve yeme-içme arzusu aşırı uçlara kaçmadan kullanıldığında sağlıklı beslenme gerçekleşir. Sağlıklı beslenme ise dünya hayatında insanın yeterince güçlü ve sağlıklı olmasını, bu sayede vazifelerini yapabilmesini sağlar.

İkincisi, zararlı şeyleri def eden gazap (öfke) duygusudur. Bu duygunun tefrit mertebesi, aşırı korkaklık ki, korkulmayan şeylerden bile korkulur. Bu mertebede alçaklık, zillet, hasislik, hafiflik meydana gelir. Bu duygunun ifrat mertebesi aşırı kızmak ve korkusuzluktur (Çelebi, 2007, s. 113) ki, ne maddî ve ne manevî hiçbir şeyden korkulmaz. Bu mertebede zulüm, despotluk, gücünü ölçsüz kullanmak ve atılganlık ortaya çıkar. Bütün istibdat, tahakküm ve zulümler bu mertebenin mahsulüdür. Bu duygunun vasat mertebesi ise şecaattir ki, hem din hem de dünya hak ve hukuku için canlar feda edilir ve meşru olmayan şeylere karışılmaz. Zira şecaat, gazap kuvvetinin ifrat ve tefritten korunarak orta noktada durması durumudur. Yani öfkenin itidali, ortası ve yaratılış amacına uygun kullanılışı şecaattir. Gazabın mutedil oluşundan heybet, tahammül, kerem, yiğitlik, cesaret, yumuşaklık, sebat ve vakar meydana gelir (İbn Miskeveyh, 2013, s. 37). Bu sığata sahip olan insanlar hem kendi varlıklarını ve haklarını korurlar, hem de başkalarının, zalimler tarafından zulme uğramasını, ezilmesini ve sömürülmesini engellemeye çalışırlar ki, bunlara ahlak kahramanları adı verilir. Çünkü onlar, şecaat sahibi insanlardır (Kazerunî, 2014, s. 34).

Üçüncüsü ise, menfaat ve zararı, iyi ve kötüyü birbirinden temyiz eden aklî melekedir (Tusi, 2007, s. 36). Bu melekeden tefrit mertebesi aptallık ki, hiçbir şeyden haberi olmaz. Bu mertebede ahmaklık ve akıl zayıflığı doğar (Kazerunî, 2014, s. 34). Bu melekeden ifrat mertebesi cerbezidir (sefihlik) (Çelebi, 2007, s. 112) ki hakkı batıl, batılı hak gösterecek kadar aldatıcı bir zekaya malik olur. Bu mertebede hile, aldatma, mugalata (demogoji) meydana gelir. Bu melekeden vasat mertebesi ise hikettir ki, hakkı hak bilir, imtisal eder. Batılı batıl bilir, içtinap eder. Hikmet, bütün ihtiyarî fiillerde, kendisiyle doğruyu yanlıştan ayıran aklî duygunun vasatıdır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor: “*Kime hikmet verilmişse, işte ona pek çok hayır verilmiştir*” (Bakara: 2/269). Akıl kuvvetinin itidalinden iyi düşünce, isabetli görüş, doğru tedbir, eşyanın inceliklerini anlamak ve zeka ortaya çıkar (İbn Miskeveyh, 2013, s. 34). Bu melekeden ifrat ve tefritinden uzak duran ve akli yaratılış amacına uygun olarak kullanan, doğru düşünen, doğru bilen, doğru okuyan insan hikmet sahip olur (İbn Miskeveyh, 2013, s. 35-36).

Sonuç olarak, bu üç kuvvetin dokuz mertebesi vardır. İfrat ve tefrit olan altısı zulümdür. Vasat noktası olan üçü ise adalettir. Adalet akıl, gazap (öfke) ve şehvet kuvvetlerinin vasat noktalarda hareket etmesi ve istikamet üzere olması durumudur (Gazalî, 1998, s. 67). Başka bir ifade ile insandaki melekî gücün dengeli çalışması ile hikmet, behimî gücün istikametli olması ile iffet, gazabî gücün itidal üzere olması ise şecaat faziletleri gerçekleşmekte ve bu üç kuvvetin dengelenmesiyle de adalet fazileti ortaya çıkmaktadır (İbn Miskeveyh, 2013, s. 33-35). Bu üç erdem birlikte ahlakta adaleti temsil etmektedir (İbn Miskeveyh, 2013, s. 33). Aristo'nun ‘orta yol (altın orta)’ (Aristoteles, 2014, s. 90), İslam'ın ‘vasat’ (Bakara: 2/143) veya ‘sırat-ı müstakim’ (Fatıha: 1/6) dediği kıvam işte budur (Nursi, 2013, s. 32-33). Bu güçlerin her birinin yerli yerinde kullanılmasını sağlayan adalet duygusu, insanın hem şahsî hem de içtimaî hayatını öfkeden, hırsdan ve her türlü ifrat ve tefritten korumaya yardımcı olur. Bunların kemal noktası olan ortayı geçerek az

veya çok olması insanı adaletten uzaklaştırır ve onu cimri, çarçur eden, zalim, korkak, şehvete düşkün veya duygusuz yapar.

3. HZ. PEYGAMBER'İN AHLAK ÜZERE OLUŞU VE ADALETİ

İslam dinine göre, ontolojik olarak varlık dünyası ikiye ayrılır. Bunlar, vacip varlık olan Yüce Yaratıcı ve mümkün varlık olan diğerleridir. Mümkün varlık içerisinde en mükemmel bir şekilde yaratılan insanoğludur. Onların da ahlakça en yüksek derecede olanı peygamberlerdir. Nitekim Farabî, peygamber olan kişiyi, en yüksek insanlık mertebesine ve mutluluğa ulaşan kişi olarak görür (Farabî, 2012, s. 104). Bu iki varlık ilişkisinde vacip varlık, gerek mümkün varlığın tamamını gerekse o varlık içerisinde en güzel şekilde yaratmış olduğu insanoğlunu hiçbir zaman başıboş bırakmamıştır. Zorunlu varlık olan Yüce Allah, hem kâinat üzerinde sürekli faaliyet halindedir, hem de insanoğlu ile kesintisiz olarak vahiy yoluyla iletişim kurmuştur (Fatır: 35/24). Bu iletişim ve irtibatın en kesin delili olarak, ilk insan olan Hz. Âdem'i aynı zamanda ilk peygamber olarak tayin etmiştir. Tarihî süreçte peygamberlere olan ihtiyaç hasıl oldukça, o ihtiyacı karşılamak üzere Yüce Allah, muhtelif kişilere peygamberlik görevini yeniden tevdi ederek insanları eğitmeye ve onlarla olan iletişimini devam ettirmiştir. Bu görev en nihayetinde peygamberlik silsilesinin son halkası olan Hz. Muhammed'e verilerek hitama ermiştir. Gönderilen peygamberler, insanlar için birer adalet numunesi, istikamet sembolü ve rehberlik abidesidirler. Zira onlar, maddî ve manevî alanlarda insanları eğitmek için gönderilmiş ahlak örneği kişilerdir. Onların örnek oldukları, rehberlik ettikleri ve eğittikleri alanlardan biri de adalet merkezli ahlakî alandır. Bu sahadaki örneklik adalet, vasat, istikamet ve itidal üzere olan bir rehberliktir.

İslam dini başta inanç ve ibadet olmak üzere ahlakî esas alan bir dindir. Şüphesiz, bu dinin en adaletli, en ahlaklı ve en istikametli temsilcisi Hz. Peygamber'dir. Hz. Muhammed'in örnek bir ahlaka sahip olduğunu Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade etmiştir: "*Şüphesiz ki sen, büyük bir ahlak üzerindesin*" (Kalem: 68/4). Başka bir ayette ise şöyle buyurulmuştur: "*Andolsun ki Allah'ın Resulün'de sizin için, Allah'ı ve Ahiret Gününü'nü umanlar için ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnek vardır*" (Ahzap: 33/21). Hz. Peygamber de kendisi şöyle bir hadis zikretmiştir: "*Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*" (İbn Malik, Hüsnü'l-Hulk: 8). Ayrıca Hz. Ayşe (r.a) gibi sahabeler, Hz. Peygamber'i tarif ettikleri zaman: "*O'nun ahlakı Kur'an'dır*" (Müslim, Fezail: 43) diye tarif ediyorlardı. Yani, Kur'an'ın beyan ettiği güzel ahlakın misali ve o güzellikleri en doğru bir şekilde imtisal edeni ve fitraten en mükemmel bir şekilde yaratılanı Hz. Peygamber'dir (Çelebi, 2007, s. 110). Dolayısıyla Hz. Muhammed, insanlık için en mükemmel ve en güzel bir örnektir. Zira o, Yüce Allah'ın insanları dünyada ve ahirette saadete sevk etmek ve doğru yolu göstermek üzere rehber olarak gönderdiği peygamberlik silsilesinin son halkasıdır (Ahzap: 33/40). Hz. Peygamber, bu özelliği sebebiyle Allah tarafından müminlere örnek alacakları bir rol model olarak sunulmuştur. Bu modele uymak ise Allah'ın emirlerine itaat ile eşdeğer tutulmuştur (Nisa: 4/80). O'na indirilen Kur'an-ı Kerim ise, tevhit anlayışına sadık, nefislerde ahlakı, toplumda ise adaleti icra etme noktasında kıyamete dek insanlığa rehberlik edecek mahiyet ve mükemmellikte bir kitaptır. Bu bağlamda İslam'da tevhit inancına sadakatten sonra Yüce Allah'ın insanlık ailesine emrettiği en önemli ilkelerden biri ahlak temelli adalet ilkesidir.

Bilindiği gibi peygamberlerin önemli bir görevi, yeryüzünde fitne ve zulmün kaldırılmasını, ahlak ve adaletin gerçekleştirilmesini, hak ve hukukun ikame edilmesini sağlamaktır (Hadid: 57/25). Dolayısıyla adalet ve ahlakı ikame etmek, semavi dinlerin temel ilkelerinden biri olmuştur. Çünkü ahlak ve adalet, hak ve hukuk temeline oturacak bir sosyal düzenin oluşturulması, insanların irade ve ihtiyaçlarına, heva ve arzularına terk edilmiş değildir (Bakara: 2/143). Zira Peygamberler, yeryüzünde kötülüğü kaldırıp, iyiliği hâkim kılmakla mükellefdirler. Onun için Hz. Muhammed de, nübüvvet geleneğinin son temsilcisi olarak bu vazifeleri ifa etmiştir (Ahzap, 33/40). Bu görevi yerine getirirken o, adil olmaktan başka bir seçeneğe sahip değildir. Bir beşer olarak adaletten ayrılması durumunda hemencecik vahiy tarafından uyarılmıştır (Nisa: 4/105). Çünkü onun örnekliliği, tartışmayı kaldırmaz bir önderliktir. Nitekim, O'nun örnekliliğini meşhur tarihçi İbn Hişam şöyle ifade etmiştir: "Hz. Muhammed, sonunda yetişkin bir insan oldu ve milleti arasında en mert, en iyi huylu, soy bakımından en asil, komşuluk haklarını gözetme bakımından en iyi, en uysal, en doğru sözlü, en güvenilir, kötülükten ve insanları alçaltan huylardan en uzak bulunan bir kimse idi. Allah Teala bütün bu iyi sıfatları, O'nda bir arada topladığı için Hz. Muhammed milleti arasında emin (güvenilir, doğru) lakabı ile tanıdı" (İbn Hişa,1391, s. 194). Görüldüğü gibi henüz kendisine nübüvvet vazifesi tevdi edilmeden önce O'nun ruhunda adalet ve ahlakın bütün incelikleri ilahî bir terbiye neticesinde bir nüve halinde temellendirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, daha çocukluk yıllarından itibaren, cahiliye topluluklarının adetlerinin dışında kalmış, gençlik yıllarında zulme ve haksızlığa yani adaletsizliğe karşı çıkmış ve bu amaçla oluşan 'Hilfu'l-Fudul' (Hamidullah, 1993, s. 52-54) cemiyetine katılmış ve Kâbe

hakemliğinde olduğu gibi ihtilafli durumlarda cahiliye insanları bile O'nun adalet duygusuna sığınmıştır (Hasan, 1985, s. 101). İslam'dan önceki dönemde onunla ticaret ortaklığı veya yol arkadaşlığı yapmış olanlar onun hakkında: "Ne kimsenin bir kuruş hakkını yerd, ne de kimseye hakkını yedirirdi, hak konusunda hatır gönül dinlemezdi" diye şahadette bulunmaktadırlar (İbn Hişam, 1391, s. 369).

Hz. Peygamber'in insanlarla olan muamelesinde görülen "adil olma ve adaleti gerçekleştirme esası" (Şura: 42/15) temel ilkelerden biridir. Kur'an-ı Kerimde çerçevesi çizilen; "sözde, hükümlerde, alışveriş-ölçü-tartı gibi muamelelerde, ailede, yönetimde, çevreyi korumada ve yabancılara yönelik davranışlarda müşahede edilen ahlak ve adalet" konularında Hz. Muhammed'in uygulamaları insanlar için en iyi örneklerdir. Nitekim kendisinin ahlak ve adalet kapsamında en çarpıcı sözü şudur: "Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olamaz" (Buharî, İman: 14). Burada Hz. Peygamber gerçek anlamda adalet ve adaletin mutlaklığına işaret etmektedir. Çünkü adalet, orta yoldur ve ortayı temsil eder. Zulüm ise, bu ortanın iki ucunu teşkil eder. Yani zulüm iki uçta yer almaktadır. Zulüm, gerçekte fazlalık ve eksiklik demektir. Aynı zamanda fazlalığı ve eksikliği istemek haksızlığın tabiatında vardır. Fazlalık genel olarak yarar sağlayan, eksiklik ise zarar veren bir şeydir. Bunun içindir ki haksız kimse, fazlalığa ve eksikliğe başvurur. Yararlı şeylerde kendisi için fazlalığı, başkası için de eksikliği ister. Zararlı şeylerde ise, bunun tam tersini yapar. Yani kendisi için eksikliği, başkası için de fazlalığı ister (İbn Miskeveyh, 2013, s. 142).

Hz. Muhammed hayatı boyunca gerek sözleri, gerek fiilleri ve gerekse tavırlarıyla muhtelif adalet örnekleri vermiş bir peygamberdir. O'nun, ahlak ve adalet hususunda çok duyarlı olduğu ve Allah katına, üzerinde kul hakkı olmadan çıkmayı arzuladığı için, ölüm döşeginde hasta yatmaktayken kalkmış ve şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ey insanlar! Her kime vurmuş isem işte sırtım. Gelsin bana kısas tatbik etsin. Her kimin malını almışsam işte malım gelsin alsın. Kendisine kızmamdan, düşman olmamdan korkmasın. Çünkü bu bana yaraşmaz. Şunu iyi bilin ki, içinizde en çok sevdiğim kişi, eğer varsa hakkını gelip benden alan, ya da bana helal edendir ki, Rabbimin huzuruna temiz bir nefis ile çıkayım" (İbn Kesir, IV, s. 457; Ebu Zehra, 1997, s. 343).

Bilindiği gibi, adalet dağıtımı hususunda daha ziyade şahitlerin ifadesi ve hasımlardan birinin meramını daha iyi anlatmasına göre karar verilir. Bu şahit ve ifadeler bazen hakimi yanıltabilir. Hz. Peygamber böyle bir duruma işaretler: "Ben ancak bir insanım. Bana bir dava akseder. Kiminizin konuşması (ve davasını sunması) kiminizden daha belîğ ve etkin olur. Ben de onun doğru olduğunu zannederim ve lehine hüküm veririm. Kimin için böyle bir bükümde bulunup bir Müslümanın hakkını ona geçirmişsem, bilsin ki o bir ateş parçasıdır. İsterse onu taşıyın, isterse bırakın" (Buharî, Mezalim:16) diyerek adliye teşkilatı bakımından şahit ve ifadelerin düzgün olmasının önemini belirttiği gibi, adalet dağıtımının sadece bu dünya ile olmayacağı, gerçek adaletin her şeyi bilen ve gören Allah tarafından mutlaka yerine getirileceğine işaret etmiştir. Ayrıca İslam adliye teşkilatının muhakeme tarzı bakımından uyulması gereken temel prensipleri de şu sözleri ile ortaya koymuştur: "Delil getirmek davacıya, yemin etmek de davalıya aittir" (Buharî, Şehadet: 20). Aynı şekilde o, Hz. Ali'yi Yemen'e gönderirken de: "Yanına iki hasım geldiği zaman onların ikisini de dinlemeden hüküm verme" (Maverdî, 1953, s. 67) demek suretiyle günümüzde de vazgeçilmez bir muhakeme esasını ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber'in adalet konusunda oldukça fazla hadis zikrettiği rivayet edilmiştir. Bunlardan bir kısmı şunlardır: "Hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde Allah, yedi zümreyi kendi (arşının) gölgesinde barındırır ki, bunların ilki adaletle hükmeden ve adil davranan başkandır" (Buharî, Zekat, 16; Kazıcı, 1996, s. 117). "Bir saat adaletle hükmetmek, geceleri namaz kılarak, gündüzleri oruç tutarak geçirilen altmış yıl ibadet etmekten daha faziletlidir. Hüküm verirken bir saat zulmetmek de Allah nazarında altmış yıl günah işlenmesinden daha kötüdür" (Aclunî, II, 58; Münzirî, 1406, s. 167). "Sultanın bir günlük adaleti, (nafile) yetmiş yıllık ibadetten daha üstündür" (Gazalî, 1409, s. 58). "Bana, insanların en sevgilisi ve kıyamet gününde mekan bakımından en yakın olanı, adaletle hükmeden bir reistir. Kıyamet gününde bana insanların en sevimsizi ve en fazla azap çekecek olanı ise zalim idarecilerdir" (Ebu Yusuf, 1982, s. 82). "Üç çeşit hakim vardır. Biri cennetlik ikisi cehennemliktir. Cennetlik olan, hakkı bilen ve onunla hükmedendir. Hakkı bilip zulümle hüküm veren ve cahillikle bilmeden insanlar arasında hükmedenler ise cehennemliktir" (Ebu Davud, Akdiye: 2). "Kıyamet gününde insanların Allah yanında makamı en üstün olanı, adaletli devlet başkanıdır. Kıyamet gününde Allah katında, kulların en şerlisi de zalim ve ahmak olanıdır" (Münzirî, trs., s. 168). "Andolsun, kıyamet gününde bütün haklar sahiplerine tevdi olunacaktır. Hatta boynuzsuz koyun için, boynuzlu koyundan kısas yapılacaktır" (Tirmizî, Kıyamet: 2). "Çocuklarınıza verdiklerinizde adil davranın" (Buharî, Hibe: 12). "Adil olunca kölenin şahitliği caizdir" (Buharî, Şehadet: 13). "Hükümünde, ailesine karşı ve velayeti altında olanlar hakkında adil davrananlar, kıyamet gününde

nurdan minberler üzerindedirler" (Müslim, İmare: 18). "Adaletsizlikten kendinizi koruyunuz. Çünkü o, Hesap Günün'de zulme denktir" (Suyutî, trs.: 8). "Ey insanlar, sizden evvelkileri, şu halleri mahvetti. İçlerinden sivrilmiş biri hırsızlık yapınca onu serbest bıraktılar. Aynı işi, zayıflarından biri yapınca onu cezalandırdılar. Allah'a yemin ederim ki, hırsızlığı yapan Muhammed'in kızı Fatıma dahi olsa, elini mutlaka keserim" (Buharî, Şehadet: 15). "Yedi kimseyi Allah Teala kendi gölgesinden başka bir gölge bulunmayan kıyamet gününde, gölgesinde barındıracaktır. Bunlar; Adaletli devlet reisi, Rabbine ibadet ederek yetişen genç, gönü mescitlere bağlı kimse, birbirlerini Allah rızası için seven ve buluşmaları da ayrılmaları da bu sevgiye dayalı olan iki şahıs, itibarlı ve güzel bir kadın kendisiyle beraber olmak isteyince: "Ben Allah'tan korkarım" diyerek buna yanaşmayan erkek, sağ elinin verdiği sol eli bilmeyecek kadar gizli sadak veren adam, tenhada Allah'ı anıp gözleri yaşla dolan kişidir" (Buharî, Ezan, 36; Müslim, Zekat, 91). mealindeki hadislerde yer alan adalet, geniş manalı olup ahlakî, hukukî, içtimaî, iktisadî ve ailevî gibi hayatın her alanındaki adaleti ihtiva etmektedir.

Sosyal adaleti ve iktisadî adaletin ahlakî boyutlarını da en güzel anlamda uygulayan Hz. Peygamber'den şu olaylar nakledilir. Bir gün Hz. Peygamber hasır üzerinde yatmış uyuyordu. Yanında bulunan Hz. Ömer, Hz. Peygamber uyanınca vücudunun hasır izleri taşıdığını görünce şöyle demişti: "İran ve Rum imparatorları kuş tüyünden yataklarda yatıyorlar. Bizim de varlığımız yok değil, sizin bu tür eşyanız neden olmasın"? Hz. Peygamber şu cevabı verir: "Ya Ömer, dünya malını, diğer insanların hakkını kendimiz için kullanmak ve harcamak için gelmedik" (Kayaoğlu, 2005, s. 202). Bir başka örnek ise şudur: Hurkus b. Zühreir adında biri, bir gün ganimet taksimi esnasında Hz. Peygamber'i adaletsizlikle itham etmek küstahlığını gösteriyor. Hz. Peygamber'in cevabı ise şudur: "Yazık sana! Yeryüzünde bugün ben adalet yapmıyorsam kim yapar? Adalet benim yanımda yoksa kimin yanımda olur? Ben adaletli değilsem kim adaletlidir?". Bu esnada Hz. Ömer: "Ya Rasulüllah, müsaade ederseniz şu küstahı öldüreyim" derse de, Hz. peygamber buna izin vermez. Ancak Hurkus oradan uzaklaşıp giderken peşinden şu yorumu yapar: "Onun etrafında ileride birtakım taraftarlar belirecek ki, bunlar şeklen dinde derinleşmiş gibi görünecekler, fakat bir okun yaydan çıktığı gibi dinden hızla uzaklaşacaklardır" (İbn Hişam, 1953, s. 134).

Son söz olarak, Hz. Peygamber'in Veda Hütbesi'nde ümmetine yaptığı çağrıdır: "Benim sözlerimi iyi dinleyin ki, izzet ve şerefle huzurlu yaşamaya devam edesiniz. Sakın haksızlık yapmayın ve zulmetmeyin. Sakın baskı, zulüm ve işkenceye alet olmayın. Sakın zulme boyun eğmeyin. Haksızlığa rıza göstermeyin. İyice anlatabildim mi? Allah'ım, Sen de şahit ol" (İbn Hanbel, trs., s. 307). İşte Hz. Peygamber'in bu söz ve davranışlarında görüldüğü gibi, O'nun hem kendi iç dünyasında hem de hem dış dünyada hak ve adaleti mükemmel bir şekilde sağlamaya çalıştığı görülür. Hz. Peygamber'in sosyo-politik olarak dünyada emsali görülmemiş bir şekilde icra ettiği adalet örneklerinden biri de, içinde yaşadığı toplumda bir taraftan Mekke ve Medinelî Müslümanlar yani Muhacir ve Ensar arasında kardeşlik ilan ederken, diğer taraftan da Medine Sözleşmesi (Hamidullah, 1993, s. 202) ile Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanlar arasında hak ve adaleti sağlamaya çalışmış olmasıdır.

Yukarıda anlatılan bütün bu örnekler gösteriyor ki, Hz. Peygamber, yaratılış itibarıyla en mutedil ve en mükemmel bir surette yaratılmış, bütün söz, fiil ve tutumu itidal ve istikamet üzere gitmiş, ifrat ve tefritten ise kaçınmıştır. O, Kur'an-ı Kerim'de kendisine yönelik olarak ifade edilen: "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" (Hud: 11/112) emrini tamamıyla imtisal ettiği için bütün söz, fiil ve tutumunda vasat ve istikamet kat'î bir surette görünüyor. Mesela, insan bedeninde mevcut olan üç temel kuvveden ilki olan akıl duygusunun fesadı, zulmeti, ifrat ve tefriti olan ahmaklık ve sefihlikten uzak olarak, o kuvvenin vasat (orta) noktası ve istikamet kaynağı olan hikmet çizgisinde hareket etmiştir. İkincisi olan gazap duygusunun fesadı, ifrat ve tefriti olan aşırı korkaklık ve korkusuzluktan münezzeh olarak, o kuvvenin istikamet kaynağı ve vasat noktası olan cesaret çizgisini takip etmiştir. Üçüncüsü olan şehvî duygunun fesadı, ifrat ve tefriti olan aşırı iştahsızlık ve aşırı açgözlülüğten uzak olarak, o duygunun da vasat noktası ve istikamet kaynağı olan iffeti, azamî masumiyet derecesinde rehber ittihaz etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber, bütün hayatı boyunca hem fitrî hallerinde hem de getirdiği dinin hükümlerinde istikamet çizgisini ihtiyar edip, zulüm ve zulûmat olan ifrat ve tefritten, israf ve savurganlıktan kaçınmıştır. Hatta konuşmasında, yeme ve içmesinde bile iktisadî rehber edinmiş ve israftan uzak durmuştur (Nursi, 2013, s. 97-98). İşte bunun için, böyle bir zatın fiil, söz ve hareketlerinin her biri beşere birer model hükmüne geçmeye en layıktır.

Adalet ve ahlak felsefesi üzerine kafa yoranlar, doğa ve insan fitratı üzerinde durmak, insandan aleme doğru yol almak zorundadırlar. Adil ve hakkaniyetli bir siyasal veya sosyal düzen mücadelesi insan nefsinde başlayan bir süreçtir. Alemi değiştirmek ve aleme nizam vermek isteyen insan, önce kendi nefsinin değişmeli ve nefsinin nizam vermelidir. Nefsinin ıslah edemeyen başkasını ıslah edemez. Kendini tanıyan rabbini tanır. Dünyaya adalet getirmek isteyen insan, önce nefsinde adaleti tesis etmelidir. Adalet önce

nefislerde başlar (Akdoğan, 2017, s. 12). Kişisel kemalata, erdeme, fazilete ulaşamayan, nefisini kontrol ederek adaleti gerçekleştiremeyen insan, dünyaya iyilik, güzellik ve adalet sunamaz. Bunun en güzel örneği, hiç şüphesiz başta bütün peygamberler olmak üzere, en mükemmel anlamda hem yaratılış, hem söz, hem de fiil ve tutumlarıyla örnek kişi olan Hz. Muhammed'dir (Azzam, 1985, s. 65). O, vahiy ve aklın karşısındaki bütün beşerî istek ve tutkular olan hevasına asla tabi olmadan küllî anlamda örnek olmuş bir peygamberdir (Necm: 53/3-4).

Ahlak erdemine, ancak adalet erdemine ulaşmakla mümkündür. Adalet olmadan ahlak olmaz. Adalet hem mülkün (devletin), hem de ahlakın temelidir. Toplum, ahlak ve hukukunu ancak adaletle kurabilir. Adaletli olmak bir ahlak meselesi, ahlaklı olmak da bir adalet meselesidir. Ahlak ile adalet ilişkisinin kopması durumunda ikisinin de buharlaşması söz konusu olur. Zaten insanoğlunun yaşam serüveni bu değerler etrafında döner. Onun için Hz. Peygamber'e vahyedilen Kur'an, sürekli olarak insanlara kendi nefislerine zulmetmeme uyarısını yapmıştır. Bu da insan fitratındaki duyguların kontrol edilmesini gerektirir. İnsan fitratında yer alan duyguların aşırılıktan kaçınarak ideal fonksiyonunu gerçekleştirmesi, insanın iyilik üzere olmasını ve ahlakî roller üstlenmesini sağlar.

Netice olarak Allah, insanın ontolojik yapısına adalet duygusunu bir ahlakî ilke olarak yerleştirmiştir. Bu sebeple insan akıl yetisi aracılığıyla ve gönderilmiş vahiyler sayesinde adalet gibi bir erdeme yol bulabilme istidat ve kabiliyetine her daim sahip bir donanım ve imkanla yaratılmıştır. Tabii olarak insanda mevcut olan şehvet (arzu), gazap (öfke) ve akıl (anlama, bilme, düşünme) gücü, Yüce Allah'ın insan için uygun bulduğu, olmazsa olmaz kıldığı güçlerdir. Bu güçler yaratılış amacına uygun kullanıldıklarında insanı kemale erdirir ve güzel ahlak sahibi (erdemli, faziletli) kılar. İki ucu ile aşırılığa gidildiği zaman ise hem sahibine hem de başkalarına zarar verir, insanı rezil eder, erdemsiz ve değersiz kılar. Hayatın bütün cephelerinde olduğu gibi, hukuk ve toplumda da adaletin (sosyal adaletin) gerçekleşme şartı ahlakta adaletin olmasıyla mümkündür. Ahlakta adalet yoksa ne hukukta, ne toplumda ve ne de yönetimde adalet olur. Adalet, geçmişten geleceğe uzanan insanlık tarihi içinde peygamberlerin ve onların ışığında yürüyen ümmetlerin uygulayageldiği faziletlerin en şerefli, hasletlerin en güzeli olan ahlakî ve içtimâî bir müessesedir. Hiç şüphesiz, bütün boyutlarıyla ahlak ve adalet mekanizmasının yegane temsilcileri ve örnek kişileri, başta tüm peygamberler olmak üzere, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir.

4. SONUÇ

Tarih boyunca ahlak-adalet açısından en ideal bir birey ve en mükemmel bir toplum nasıl olur sorusu, insanlığın en kadim sorularından biridir. Başka bir ifade ile, bu mesele çerçevesinde örnek alınabilecek en mükemmel birey veya en istikametli ve adaletli toplum kim ve hangisidir, sorusu hiç şüphesiz insanoğlunun merakını önemli oranda celbetmiş bir konudur.

Ahlak kavramı tabiat, mizaç, karakter ve hareket tarzı gibi anlamlarına gelerek bireysel yönü olduğu kadar aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemesi ve toplumsal yapıdan etkilenmesi itibarıyla sosyal yönü de olan bir kavramdır. Adalet da fitrat üzere olmak, ifrat ve tefritten uzak durmak, vasatı korumak, itidal, denge ve orta yol üzere olmak gibi hem bireysel hem de toplumsal anlam ve pratikleri olan bir kelimedir. Dolayısıyla adalet, ahlak bağlamında ele alındığında, hem insan nefsinin üç temel ögesi olan akıl (melekî), gazap (sebuî) ve şehvetin (behimî) kendi aralarında bir denge oluşturması hem de onların vasat noktaları olan hikmet, şecaat ve iffet çizgisinde kalması demektir. Zira insanoğlunun tabiatında yerleşik bulunan bu kuvveler, fitraten sınırlandırılmadığından gerek insani ilişkilerde gerekse insan-tabiat münasebetinde bir takım problemlere sebep olmaktadır. Onun için sorunların yaşanmaması veya problemlerin çözülmesi gayesine matufen insanlara örnek olmak üzere Yüce Allah, tarih boyunca birçok peygamber göndermiştir. Zira ahlak ve adalet temelli bireylerin yetiştirilmesi veya bir sosyal düzenin oluşturulması, insanların irade ve ihtiyarlarına, heva ve arzularına terk edilmiş değildir. Onun için gönderilen peygamberler, insanlar için birer adalet numunesi, istikamet sembolü ve rehberlik abidesidirler. Dolayısıyla peygamberler, insanlara hayatın her alanında olduğu gibi, ahlak-adalet ilişkisi konusunda da örnek olmuş kişilerdir. Doğal olarak en son peygamber olan Hz. Muhammed; insanlık için ahlakı tamamlayan, büyük bir ahlak üzere olan, vahyin bildirdiği ahlak ve adalete en güzel bir şekilde uyan ve mutlak anlamda örnek alınması gereken bir peygamber olarak tarih sahnesinde yer almış bir kişidir.

Yüce Allah Hz. Peygamber'i, hilkaten en mutedil bir vaziyette ve en mükemmel bir surette yarattığından, onun hareket ve tavırları, itidal ve istikamet üzere olmuş, hayatın her alanında ifrat ve tefritten ise içtinap etmiştir. Zira o: "*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*" ayetinin ifade ettiği emri tamamıyla imtisal ettiği için, bütün fiil, söz ve hallerinde istikamet kati bir surette gitmiştir. Mesela, insanların temel üç duygularından ilki olarak kabul edilen akıl duygusunun fesat ve zulmeti yani ifrat ve tefriti olan gabavet ve cerbezeden

beri olarak, bu duygunun vasat noktası ve istikamet çizgisi olan hikmet noktasında hareket etmiştir. Yine o, insanlığın temel duygularından ikincisi olan gazap gücünün fesadı, ifrat ve tefriti olan korkaklık ve tehevürden (korkusuzluk) münezze olarak, o kuvvenin istikamet kaynağı ve vasat çizgisi olan kutsi şecaat ile hareket etmiştir. Ayrıca son olarak o, temel duygulardan üçüncüsü olan şehvî kuvvenin fesadı, ifrat ve tefriti olan humud (iştahsızlık) ve fücürden uzak bir şekilde, o kuvvenin istikamet kaynağı olan iffet noktasında hareket ederek masumiyet derecesinde bir hayat sürmüştür. Bu örneklerde olduğu gibi, Hz. Peygamber dinî görevlerinde, insanî ilişkilerinde, fitrî hallerinde ve Şer'i hükümlerinde istikamet çizgisini, ahlak ve adaleti ihtiyar ederek zulüm olarak kabul edilen ifrat ve tefritten, israf ve savurganlıktan içtinap etmiştir. Zira o, gerek konuşmasında gerekse yeme ve içmesinde dahi, iktisadî rehber ve israftan kaçınmıştır. Dolayısıyla Yüce Allah onu, genelde hayatın her alanında ve özellikle ahlak-adalet boyutunda her bir insan için prototip bir örnek olarak takdim etmiştir. Onun için tarih boyunca ahlak ve adalet açısından, bütün Müslümanların mutlak anlamda önder kabul ettiği ve hayatları için rehber edindiği yegane kişi Hz. Peygamber olmuştur.

KAYNAKÇA

- Açikel, Y. (2003). “Hz. Peygamber’in Evrensel Mesajlarından Adalet Prensibi”, VI. *Kutlu Doğum Sempozyumu*, İsparta.
- Ahmet b. Hanbel, (trs.) *Müsned*, (thk. Şuayb el-Arnaut), Kahire: Müessesetü'l-Kurtuba.
- Akdoğan, Y. (2017). “Adalet ve Ahlak”, *Star Gazetesi*. Aristoteles. (2014). *Nikomakhos’a Etik*, (çev. Safet Babür), Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Azzam, A. (1985), *Resul-i Ekrem'in Örnek Ahhaki ve Kahramanlığı*, (çev. Hayreddin Karaman), İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Buharî, Ebu Abdillah. (1987). *el-Camiu's-Sahih*, Kahire: Daru's-Şi'b.
- Çağrı, M. (2012). *İslam Düşüncesinde Ahlak*, İstanbul: Dem Yayınları.
- _____, (1987) *İslam Ansiklopedisi*, cilt: 2.
- Çelebi, K. A. (2007). *Ahlak-ı Alâ'i*, (haz. Mustafa Koç), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ebu Davud, S. (trs.). *es-Sünen*, (thk. M. Muhammed Abdulhamid), Mısır.
- Ebu Yusuf, (1982). *Kitabu'l-Harac*, (trc. Ataullah Efendi, sad. İsmail Karakaya), Ankara.
- Ebu Zehra, M. (1997). *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (trc. Mehmet Keskin), İstanbul.
- Erdem, H. (2009). *Ahlak Felsefesi*, Konya: Hü-Er Yayınları.
- Farabî, Ebu Nasr, (2012). *İdeal Devlet “el-Medinetü'l-Fazıla”*, (çev. Ahmet Aslan), Ankara: Divan Kitap.
- Gazalî, Ebu Hamid (1998). *İhyau Ulumi'd-Din*, (trc. Sıtkı Güllü), İstanbul: Huzur Yayın-Dağıtım.
- _____, (1409/1998). *et-Tibru'l-Mesbük fi Nasihati'l-Mülük*, Beyrut.
- Hamidullah, M. (1993). *İslam Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Hasan, H.İ. (1985). *İslam Tarihi*, (çev. Komisyon), İstanbul: Kayıhan Yayıncılık.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed (1391). *es-Siretü'n-Nebevviye*, Beyrut.
- İbn Kesir, Sire,
- İbn Malik, (1994). *Muvatta*, (trc. Vecdi Akyüz vd.), İstanbul.
- İbn Miskeveyh, (2013). *Tehzibu'l-Ahlak (Ahlak Eğitimi)*, (çev. Abdulkadir Şener, Cihat Tunç, İsmet Kayaoğlu), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İsfahanî, R. (2012). *Müfredat*, (çev. Yusuf Türker), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kayaoğlu, İ. . “İslam’da Adalet Mefhumu”, *AÜİFD*, XXVII.
- Kazerunî, A. (2014). *Şerhu'l-Ahlaki'l-Adudiyye*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kazıcı, Z. (1996). *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul.

- Kılıç, R. (1992). *Ahlakın Dini Temeli*, Ankara: TDV Yayınları.
- Maverdî, Ebü'l-Hasan (1953). *el-Ahkamü's-Sultaniyye*, Bonn.
- Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (2006). İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Münzirî, Ebu Muhammed. (trs.) *et-Terğib ve 't-Terhib*.
- Nursi, B. S. (2013). *İşaratü'l-İ'caz*, İstanbul: Zehra Yayıncılık.
- _____, (2013) *Lem'alar*, İstanbul: Zehra Yayıncılık.
- Özturan, H. (2013). *Akıl ve Ahlak*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Suyutî, C. (trs.), *el-Camiu's-Sağir*.
- Şeref, A. (1316), *İlm-i Ahlak*, İstanbul.
- Tirmizî, Ebu İsa (1981). *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tusî, N. (2007). *Ahlak-ı Nasirî*, (çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov), İstanbul: Litera Yayıncılık.